

SEMİH GÜMÜŞ
YAZININ
SARKACI ROMAN

ELEŞTİRİ

♥
CAN

2.
BASKI

SEMİH GÜMÜŞ
YAZININ
SARKACI ROMAN

Can Yayınları 2013

© 2011, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Can Yayınları'nda 1. basım: 2011

2. basım: Kasım 2011

Bu kitabın 2. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Faruk Duman

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak resmi: © iStockphoto.com / Katherine Morris

Kapak baskı: Azra Matbaası

İç baskı ve cilt: Şefik Basım

ISBN 978-975-07-1376-7

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

SEMİH GÜMÜŞ
YAZININ
SARKACI ROMAN

ELEŞTİRİ

Semih Gümüş'ün Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Başkaldırı ve Roman, 2008

Eleştirinin Sis Çanı, 2008

Kara Anlatı Yazarı Vüs'at O. Bener, 2008

Öykünün Bahçesi, 2008

Yazarın Yalnızlık Burcu, 2008

Modernizm ve Postmodernizm, 2010

Öykünün Kedi Gözü, 2010

Roman Kitabı, 2011

SEMİH GÜMÜŞ, 1956'da Ankara'da doğdu. 1971'de Ankara Fen Lisesi'ne girdi, 1981'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. İlk yazısı aynı yıl *Yazko Edebiyat* dergisinde yayımlandı. 1981-1985 yılları arasında *Yarın* dergisinin, 1995-2005 yılları arasında *Adam Öykü* dergisinin genel yayın yönetmenliğini yaptı. 2006 Aralık ayında *Notos* dergisini çıkardı ve şimdilerde bu derginin genel yayın yönetmenliğini yürütüyor. Kendine özgü çözümleyici bir eleştiri anlayışına sahip olan Semih Gümüş'ün 1991'de *Roman Kitabı*, 1994'te *Kara Anlatı Yazarı, Karşılıksız Yazılar, Yazının ve Tarihin Bilinci*, 1996'da Cevdet Kudret Eleştiri Ödülü'nü de alan *Başkaldırı ve Roman*, 1999'da *Öykünün Bahçesi*, 2002'de *Puslu Ada*, 2003'te *Yazının Sarkacı Roman*, 2005'te *Yazarın Yalnızlık Burcu*, 2007'de *Eleştirinin Sis Çanı*, 2010'da *Modernizm ve Postmodernizm ile Öykünün Kedi Gözü* adlı kitapları yayımlandı.

Babama...

İçindekiler

Yenilikçi Romanın Kıyısında (Önsöz).....	15
Tarih Kavramı ve Osmanlı'nın Kemal Tahir Üstündeki Gölgesi.....	21
Yusuf Atılğan'ın Dünyamızdaki Yeri.....	41
Edebiyatın Topluma Dönük Yüzü ve Yaşar Kemal	51
“Sahnenin Dışındakiler”in Tükenişi.....	63
Fehmi K.'nın Düşüşü.....	75
“Şafak” ve Politik Bireyin Sancısı	93
“A'nın Gizli Yaşamı”: Dil Duygusunun Yitimi	103
Selim İleri'nin Ceviz Sandığı.....	113
Geçmiş, Zamanın Yarasıdır... ..	127
“Benim Adım Kırmızı” İçin Bir Okuma Biçimi	133
Romanı Yücelten Bir Roman	149
Yazının Cehennemine Yolculuk.....	171
Yaratıcı Olmayan Roman	185
Tarihseli Soyutlamanın Bir Biçimi	193
Kara Büyülü Tarih	197
Yazarın Öyküsü, Yazının Öyküsü ve “Nü Peride”	201
İnsan İnsanın Kamburu mudur ?	213
“Yağmur Hüznü”nün İç Dünyası	225

Bir Türk Edebiyatı Var mı ?	259
Okuma Yazma Notları (Sonsöz).....	275
Dizin	285

Çocuklar büyüdüler, uzaklara gittiler,
senin, benim yanlışlarımızın ne yararı
olabilir onlara? Belki onlar da
öğrenecekler umarsız sözcüklerle
eskiyen anılarının dehlizlerinden
kurtulup savrulmayı.

CEVAT ÇAPAN

Yalnızca cansız şeyler, oldukları şeye hiçbir şey
katmazlar: Bir taş yalan söylemez: Kimseyi
ilgilendirmez – halbuki hayat, bitip tükenmeden
icat eder: Hayat maddenin roman'ıdır.

E.M. CIORAN

Yenilikçi romanın kıyısında (Önsöz)

Roman yalnızca hayattan seçtiklerini anlatmaz elbette. Yaşadığımız hayatın bütünü de anlatmadığına göre, neleri seçip neleri ayıklayacağına kendine göre karar verir. Roman anlayışlarını birbirinden ayırt eden çizgilerden biri, romanın yaptığı seçimlerdir. Eleştirinin bir romana yaklaşma biçiminde de bu çizgilerin payı epeycedir.

Eleştiri, ilkin romanın kendine sunduğu olanaklara bakar. Romanın eleştirmenin öznel beğenilerine uygun olup olmaması belirleyici olmaz burada. Niçin yaşadığımız hayatı anlatmıyor, demek, bir başına yeterli değildir. Yeter ki eleştiriye verdiği ipuçları çok, çoğul okuma için çok katmanlı bir yapı kurmuş olsun; açık uçlarından içeri girilebildiği gibi, farklı okuma biçimleri için çıkışları bulunsun...

Roman, bu yapıyla okurun okuma biçimleri karşısında suskunlukla bekler. Artık onun işi bitmiştir. Yazarının kendisine sonradan yaptığı müdahaleler, medyanın dolaşım kanalları içinde romanı açımlyarak verdiği hasarlar da aslında romanı ilgilendirmez. Yazarı ne derse desin, roman yazıldığı gibi durmaktadır ortada. Ona yeniden müdahale yapamayacak bir tek kişi vardır: yazarı. Söyleyeceği sözü bütün yaratma gücünü kullanarak söylemiştir yazar. Onun dışındaki sayısız okur, sanırım sayısız okuma biçimiyle romanı yeniden anlamlandırarak, bulunduğu yerden alıp daha yukarı taşıyacak, romandaki hayatı yeniden yaşayacaktır.

Yazarın sonradan okur ile romanın arasına girmek için çırpınma nedeni korkudur aslında. Romanı basıldıktan sonra

her şeyin bittiğinin farkındadır: Ya olmamışsa!

Oysa burada tedirgin olmak için hiçbir neden görmüyorum. Bir romanın kusursuz olması düşünülemeyeceği gibi, yazar da romanının okurun karşısına bütün kapılarını kapayarak çıkmasını istemezdi. Tam olmuşsa, yazarın verdiği anlam okurukiyle bire bir örtüşüyorsa romanın ölümü de başlamış demektir.

İnsanın iç dünyası, romanın hâlâ tükenmeyen sorunlarından. İç dünyaları bugünkü kadar karmaşık ve zengin yapan da gene insanın geçmişe uzanan köprüleriyle, toplumsal ilerlemenin aşamalarıyla, gündelik yaşamın yalınkat dünyasıyla, toplumsal kurumların yetkeleriyle, insanlar arasındaki çatışmalarla, iç savaşlarla geçen yaşamı boyunca, insanın ve romanın bugünü önceleyen tarihidir. İnsanoğlu dünyanın gerçeklerinden uzakta, bozkırların ortasında bir başına yaşamıyor artık. Kendi dışından üstüne yürüyen hayatın açık ve örtük saldırısı karşısında, taşıdığı kişilik, kimlik ve kültürel boyutlarla da gitgide derinleşiyor. Bu derinlik ve karmaşa, roman sanatının önüne büyük olanaklar seriyor.

Ne ki, romanın bu durumu iyi değerlendirdiği söylene-
mez. İlkın, edebiyata ve yazınsal derinliğe duyulan gereksinimi aşındıran etkenler yüzünden. Piyasanın işleyiş biçimi ve kültür siyasası roman sanatının değerlerini geçersizleştirmeye dönük. Romanın, yerini popüler edebiyata bırakması isteniyor. Televizyonlar ve gazeteler üne açık duran yazarları ellerinden tutup doruğa çıkarıyor, başkalarında bulamadıklarını onlarda buldukları için. Elbette ne oldukları belirsiz ekran şahsiyetlerinden çok daha çekici ve anlamlı kişilikler ortaya koyuyor yazarlar. Onlara yer verince gazetelerin niteliği yükseliyor, televizyon ekranları siyasal dünyanın çirkinlerine karşı adam gibi adamlarla boşluktan kurtuluyor. Bu arada roman da belki aşağı doğru kayıyor, kaçınılmaz biçimde.

Öte yandan, medyanın parlattığı bugünkü hayat genç yazar adaylarını da yoldan çıkarıyor. Yayımlama güçlüğünü bizim kuşak çekti; sonrakilerin önü alabildiğine açıldı. Böylece seçici olmak, edebiyatın iç değerlerine daha çok özen göstermek için nedenler azaldı. Bir de örnek alınanlar kendi kuşaklarından yazarlarsa, yeni yazarlar nasıl çıksın bu kuyudan?..

Eleştiriyi yazara ya da yapıta bağlı görmek aradaki ilişkiyi kurumsallaştırır. Yetkelerin attığı düğümleri çözmek zorlaşır. Oysa eleştiri, yazardan ve yapıttan bütün bütüne bağımsız bir edim oldukça sivilleşir. Edebiyat kamuoyunun çoğunluğunun bilisizce dışladığı *sivil eleştiri*, aslında edebiyatımızın bugünkü sorunlarını anlamının biricik yoludur.

Yapıttan bağımsız, kendi duruşunu seçmiş eleştiri, alımlama ve yorumlama etkinliğinin öznesi olmanın da özgüveniyle, hüküm vermek yerine, bir okuma biçimi ortaya koyar. Çözümlemekle yetinir. Böylece romanı yargılamak yerine, anlamaya çağırır.

Elbette dizgesel bir okuma biçimidir bu. Herkesin kendi bakış açısına göre seçeceği okuma biçimine yazınsal ölçütler, değerler, yol ve yordamlar sunar.

Oscar Wilde ta o günlerde, eleştiri için, “sanat yapıtını yeni bir yaratımın kalkış noktası olarak ele alır” diyor.

Eleştiriye bugünkü yazarların pek çoğunun veremediği değeri veren Oscar Wilde’ın sözleri, eleştirinin yaratıcılığına övgü olarak alınabilir. Yaratıcı yazı olarak eleştiri de yolu izlenecek, ona göre konumlanılacak, ondan bir şeyler öğrenilecek bir kurum, bir nesne değil, kendisi de ele avuca sığmayan, denetlenemeyen, dolayısıyla disiplin altına alınamayan, buyurulamayan bir öznedir. Özgür ve bağımsız kişiliğiyle kendi adasında durur.

Eleştiriyi romana bağlı görenler, eleştirmenin kendi eleştiri anlayışını ve yazar kimliğini bir kıyıda bırakıp o romanın içine girmesini, dolayısıyla romanın bir örgeni, nesnesi olmasını, romanın sunduğu yazınsal ortamın parçasına dönüşmesini bekliyorlar. Böylece eleştiri kendi durduğu yeri terk edip karşıya, romanın bulunduğu yere geçecek, kendi yakasından bakmak yerine, romanın baktığı yerden, tersine bakacak.

Hiç kuşku yok ki, eleştiri romanın dünyasına girecektir. İlk yüzeyinde dolaşıp bulunduğu yeri saptamaya, sonra bulunduğu bütün kapılardan pencerelerden içeri dalmaya çalışacak; karanlık köşelerine sokulup ışığıyla romanın derin yapısını aydınlatmayı kendine iş edinecektir.

Bir romanı anlamak için eleştiri sürecinin bazı anları içinde romanın dünyasıyla örtüşmek de gerekebilir; ama büsbütün kendini romanla özdeşlemek eleştirinin kimliğini yitirme-

sine, romana bağımlı bir nesneye dönüşmesine neden olabilir. Eleştiriyi ayağa düşüren bu eylemin ne eleştiriyi kendine bağımlı kılan romana yararı kalır, ne de romanın kuyruğuna takılan eleştiriyeye.

Mihail Bahtin, "Anlamak için, anlayan kişinin yaratıcı anlayışının, nesnesinin *dışında konumlanmış* olması son derece önemlidir," diyor. Eleştirinin konumunu, ne olduğunu ve işlevini dolaylı biçimde anlatıyor Bahtin: romancının kendi ruhunu teslim almış yaratısını anlayamayacağı, romanın en iyi kendi dışındaki başkalarınca anlaşılabilceği: *öteki* konumunda duran eleştirinin (okurun, eleştirmenin) romanın bütün gizlerini çözebilecek tek özne olduğu...

Kaldı ki, karşı yakadaki eleştiriyi akrabası olarak görmeyen roman (yazar) arkaik kalır, köhner. Çünkü düşünceyi yad-sımış olur. Soyutlamanın yaratıcı düşünceci çekici gücü ve modern edebiyatın kurucu öğelerinden olduğu; okuma kültürüne, dolayısıyla roman sanatının yeniden üretimine kendiliğinden (dolayımı) katkısı görmezden gelinmiş olur. Eleştirinin olmadığı yerde romanın donakalacağı söylenebilir mi?..

Eleştirinin işlevinin abartılması aslında eleştirel okumayı tekboyutluluğa mahkûm ediyor. Demek ki, eleştiri o denli önemlidir ki, diye düşünülüyor, verdiği yargılar o romanı anlamamızı sağlar.

Bir yapının tek biçimli bir eleştirisi söz konusuysa, eleştiriyeye gereksinim kalır mı? Tek biçimli eleştiri düşünce üretimi ni, soyutlama gereksinimini, yaratıcı düşünceci, çözümlemeyi, derin yapının gizlerinin sökülmesini, dolayısıyla eleştiriyi hemen geçersiz kılar.

Bu *resmî* eleştiri kendini yapıta bağımlı gören eleştirmenler ya da kitap tanıtıcıları aracılığıyla da yapılabilir, roman yazarlarının ortak düşüncesi ve duyarlılığınca da. Ama *civil* eleştirinin kaçacak yer aradığı düzey de burasıdır.

Eleştirmeni yazardan ve yapıttan bağımsızlaştıran temel nedenlerden biri (ki bu nedenlerde keyfilik yoktur), bir yapının farklı zaman ve mekânlarda farklı kişilerce, pek çok biçimde okunabilmesidir. Demek ki, "Bizde eleştiri ya da eleştirmen yok!" sözünden geriye yalnızca bilisizliğin tortusu kalacaktır.

Yoksa Orhan Pamuk'un *Benim Adım Kırmızı* romanına bu kitapta getirdiğim eleştirinin karşısında, pek çok olumlu eleştiri nasıl yazılabilirdi ki? Demek ki, pek çok okuma biçimi, bakış açısı, roman ve eleştiri anlayışı bir arada bulunabiliyor. Kendi okuma biçimimi ve vardığım sonuçları o romanın tek okuma biçimi olarak görmediğimi belirtmemde de gerek var mı? Sanırım var, çünkü bizde her eleştirinin (her eleştirmenin), tek doğruymuş gibi sunulması eskil eleştiri anlayışlarının savı olmuştur.

Oysa çözümleyici eleştiride amaç, yalnızca yapıtı çözümlemektir. Çözümlemek, anlamak demektir. Burada her eleştirmenin kendine göre bir okuma biçimi olduğu ve nesnesini kendine göre anlayacağı hemen ortaya çıkar. Demek ki, mutlak bir okuma biçimi ve sonuç, hiçbir roman için söz konusu edilemez. Bu da bütün yorumlar doğru, demek ki, sonsuz sayıda doğru yorum olduğu anlamına gelmez.

Eleştirmenin romanın karşısında durduğu yerde romanın ortaya koyduğu anlam dizgesini açmak, derin yapısını çözümlemek, olası anlamları bulmak, yeni bir anlam dizgesi kurmanın olasılıklarını ortaya koymaktan öte amacı yoktur. Yalnızca yazarın dünyası karşısında, farklı bir dünya kurma kaygısı vardır.

Demek iki ayrı metinden söz edebiliriz: yaratıcı *bir* metin ile yaratıcı düşüncenin soyutlamalarıyla çıkan *öteki* metin. Kimi romancılar ne yazık ki kavrayamıyor, ama eleştirmen bu alımlama etkinliği içinde, romanı bulunduğu yerden alıp daha yukarı çıkarır. Romanın uçlarını açmak için düğümlerini çözmeye başlar. Romanın anlam düzeyindeki bu yeniden üretim, eleştirmenin romana yazarı kadar değer verdiğini gösterir.

Sanırım yaratma eylemleri içinde en pahalı zaman, eleştiriye harcanan zamandır. Orada uzun zamanın kattığı değer in yüksekliği yanında, kullanılan zamanın hem çok geniş bir düzleme dağılması, hem de o düzlem içinde belli aralarla derin yapıya dalmakla geçirilen zamanın yoğunluğu var. Emek yoğunluğu en yüksek türün eleştiri olduğu da yadsınabilir mi? Bunların neden sonra bir daha açılıp tartışılmasında sanırım büyük yararlar var.

Eleştirinin bağımsız duran, özgürce davranan, kendinden

başka yazarlara, kurumlara, dizgelere, anlayışlara karşı kendi kimliğini savunan bir yaratma eylemi olduğunu bunun için savunuyorum. Bütün sorun, edebiyatın eski ve yeni, gizli ve açık, geçmişte durup geleceğe uzanan bütün değerleri için, sivil bir eleştiridir.

Sivil eleştiri, *Yazının Sarkacı Roman*'ın edebiyatımızdaki duruş biçimidir. Gökkuşağının altından geçince, yazara dönüşür eleştirmen.

Eylül 2003

TARİH KAVRAMI VE OSMANLI'NIN KEMAL TAHİR ÜSTÜNDEKİ GÖLGESİ

Önemszenmesi gereken, yaşanmış tarihin kendisi (olaylar tarihi) ve zamandizinsel bilgisi değildir; çünkü o nasıl olsa bizden bağımsız gerçekleşmiştir; tarihselci tutum ve yordam (eleştirel tarih) ile tarih bilincidir asıl olan.

Öte yandan, düşünsel tarih ya da *görece* bilimsel tarih kavramlarını da, verileri tarihin belirteci olmaktan kurtulup zaman karşısında kendini gerçekleştiren ve toplumsal bireylerce yapılan açıklama ve yorumlama etkinliği olarak tarih, biçiminde kurgulayabiliriz.

Roman sanatı, tarihle bu düzlemde yan yana düşer; şu ki, tarih, roman sanatı için ancak tarih felsefesince ve yorum düzeyinde değer taşıyacaktır. "Tarih yorum demektir." (E.H. Carr, *Tarih Nedir?*)

Deneyci (ampirist) tarihçi için verili tarihte içerilen doğrudur. Tarih bilimcisi sayılmak için, kendinden önce gelen ve çoğu kez resmî tarih yerine geçen bu doğrular toplamını yalnızca derleme sağgöürüsü göstermek yeterlidir. Verili tarih elbette yazınsal düzeyi de zorlayabilir bu arada, ama bu durumda da, tarihsel roman nitimine uygun bir yazınsal yaratımdan söz etmek güçleşecektir. Kemal Tahir'in tarihi alış biçimine buradan bakabiliriz...

Tarihin bilgisi, eninde sonunda *tarihsel* bilgi demektir. Sorgulama edimi işlemeye başlayınca, *tarihsel bilgi* kavramına gelmek kaçınılmazlaşır. Yoksa tarihsellik kazanmamış bilgiler üstüne bugün, demek ki yüzyıllar sonra kafa yormak boşuna bir çaba olacak, dolayısıyla tarihsellikten, kafa yorulacak bilgilerden, yaratıcı tarihten söz edilemeyecekti. O bilgileri bugün yeniden sorguluyor, üstlerinde düşünüp tartışıyorsak, onların tarihsellikte taçlandırılmış oluşları yüzündendir. Unutulmuş tarihten hiç kimsenin söz ettiği işitilmemiştir...

Tarihe yönelenler, yalnızca önce gelenlerden kendilerine aktarılanlarla yetindiklerinde, sonunda bir şey bulamadıklarını da görebilirler. Çünkü bu durumda yalnızca süregelen bir çevrimin parçasına dönüşeceklerdir. Okul eğitiminde tarih dersleri –yani resmî tarih sözcüleri– işte bu yüzden kısır bir tarih çevriminin sıradan dışlıları olarak görev yaparlar. Belirlenmiş tarih yetkeleri onlar adına çok önceden söz almışlar ve resmî bilgiyi *eylemişlerdir*.

Kendisi bir ilerleme süreci yaratan, demek ki özneliği başat olan, yaratıcı tarih; kuşkusuz bir kavramı anlatıyor. Tarihle haşır neşir olanların bir bölümü için onaylanamayacak bir kavram da olabilir mi? Tarihi yaratıcı bir alış biçimi kolayca benimsenmeyebilir elbette. Yüzeyde kalana yüz vermeyen, tarihin dokusunun derin yapısına işleyen, onu çözümleyen bir alış biçimi... Önceden yapılmış tasarımlara, işlevsel kurgulara dayanmadan, tamamıyla önyargısızca yapılmış bir çözümleme. Dolayısıyla varılan buluşların değeriyle bilimsel bilgi de boy ölçüşemez...

Verili bilgilere gereksinim elbette bitmez. İleri doğru çizilen bir eğri oluşturuyorsa tarih, bir noktadan önce dizili bütün noktalardan geçecektir; önce gelenlerin sonra geleceklere aktardıkları bilgiler elbette süzülecektir. Tarih boyunca neler yaşanmış, tarihsel kişilikler nasıl alınıp değerlendirilmiş, tarihsel bilgi zaman içinde nasıl

*Edebiyatımızın değerli
eleştirmeni Semih Gümüş,
eleştirinin çok okunabileceęini,
özellikle gençler tarafından
izlenebileceğini çoktan kanıtladı.*

Yazının Sarkacı Roman, eleştirmen Semih Gümüş'ün, yayımlandığı yıllarda tartışmalara yol açmış roman yazılarından bir seçme. Semih Gümüş, kitabın önsözünde roman sanatı üzerine düşüncelerini anlatıyor; ardından, Türk edebiyatında roman sanatının gelişimi üzerinde duruyor. Bu yazılar, edebiyatımızın önde gelen yazarlarının büyük ilgi görüp tartışmalar yaratan romanları hakkında okuyucuya kılavuzluk edecek nitelikte.

Kitap, bir Kemal Tahir yazısıyla başlıyor; Kemal Tahir'deki Osmanlı etkisi üzerinde duruluyor. Ardından toplumcu edebiyat ve Yaşar Kemal, edebiyatta nostalji ve Selim İleri, postmodernizm ve Orhan Pamuk... Semih Gümüş'ün ele aldığı yazarlar arasında Sevgi Soysal, Hilmi Yavuz, Latife Tekin ve Perihan Mağden gibi isimler de bulunuyor.

Semih Gümüş'ün çalışmasını diğer eleştiri çalışmalarından ayıran önemli nokta, romanları değerlendirmenin yanı sıra doğru sorular sorarak okuyucuyu da eleştiriye dahil etmesi.

Kapak resmi: KATHERINE MORRIS

ISBN 978-975-07-1376-7

9 789750 713767